

competence of the future specialists of decorative arts specialization "Art Textile" in the field of materials science.

Key Words: content, program, material science, techniques of decorative art, decorative art products, competence approach, project-technological activity.

УДК: 745:7.016.4

Селезньова А. В.,

кандидат технічних наук, старший викладач

(м. Хмельницький)

Композиція подільського рушника

У публікації розглядаються особливості композиційної побудови подільського рушника. Особлива увага приділяється виявленню найбільш характерних (традиційних і нових) композиційних структур. На основі дослідження особливостей композиційної побудови традиційних народних рушників Подільського краю виділено три їх основних типи. Встановлено основні правила використання композиційних структур і їх компоювання між собою на полотні подільського рушника. Структурний аналіз орнаменту вишитого подільського рушника доповнений схематичними зображеннями, які дозволяють не тільки розширити і вдосконалити інформаційне поле з його проектування, але й відкрити нові підходи до створення його композиції.

Стаття спрямована на особистий художньо-естетичний розвиток студентів педагогічних і мистецьких навчальних закладів, застосування набутих знань та вмінь у подальшій педагогічній і творчій діяльності.

Ключові слова: подільський, народний, традиційний, рушник, композиційні структури, композиційна побудова, традиція, тип, компоювання, схема, зображення, полотно, проектування, підхід, створення, творча діяльність.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Важливим кроком у сучасних дослідженнях народного мистецтва Поділля є вивчення культурної спадщини цього регіону. Вишиті подільські рушники розглядаються як унікальний художній твір, який привертає до себе увагу не тільки народних майстрів, професійних художників, але й мистецтвознавців також. Цей об'єкт неодноразово виставляється на обласних та регіональних виставках народних майстрів Поділля, йому присвячується низка наукових праць та публікацій [10–11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій... Існує велика кількість видів вишивки, які належать культурній спадщині України, однак систематизацією аналізованого виду народного мистецтва Подільського регіону мало хто займався. Цінним і невичерпним внеском у освітлення і вивчення українського рушника в декоративно-прикладному мистецтві є наукові праці провідних українських мистецтвознавців Т. Кара-Васильєвої, В. Зайченко, Р. Захарчук-Чугай, Л. Булгакова, Ю. Мельничука та інших [1–8].

Слід зауважити, що більшість науковців приділяє свою увагу вивченню українського орнаменту та його символіки. Дослідженням цієї проблеми займалися А. Н. Афанасьєв, А. С. Гурська та ін.

Вивчення традиційних і сучасних мотивів у вишитих рушниках Поділля надзвичайно цікаве і актуальне. Ця тематика дослідження цікавить багатьох провідних спеціалістів-викладачів та студентів кафедри «Теорії та методики трудового та професійного навчання» Хмельницького національного університету (ХНУ) напряму «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація».

Формулювання цілей статті... На основі наукового аналізу попереднього доробку та за матеріалами власних спостережень спробуємо дати комплексну мистецтвознавчу характеристику композиції вишивки подільського рушника як самобутнього явища декоративно-прикладного мистецтва України.

Виклад основного матеріалу... Український вишитий рушник – це художній твір, що несе в собі глибокий символічний зміст. У рушникових композиціях і орнаментах збереглися символічні обереги, древні магічні знаки, народні традиційні образи «світового древа», «богині-берегині» тощо [9, с. 10].

Отже, український вишитий рушник займає у нашій країні особливе місце. Він вважається неодмінним атрибутом у народних обрядах і сакральним предметом в дохристиянських і християнських віруваннях. Особливі події, що відбуваються у житті людини, такі як Різдво, Пасха, весілля, народження дитини, похорони, не обходились без рушника. Багато видів рушників

використовувалось і у повсякденному житті. Вони слугували прикрасою в українській народній хаті [9–11].

Слід зазначити, що вишитий рушник мав власне функціональне призначення, залежно від цього формувалися естетичні принципи його декоративного вирішення. Більшість наукових праць, статей і збірників присвячено саме цій проблемі дослідження, проте ніде не вказуються правила поєднання вже відомих візерунків на полотні. Тому саме цьому питанню присвячено дану публікацію.

Згідно літературних джерел [10, 11] подільський рушник являє собою вишитий на кінцях відрізок домотканого полотна завдовжки від 1,5 м до 2,5 м і завширшки від 0,25 м до 0,45 м. Власне сама вишивка на рушнику займає, як правило, третину від половини довжини рушника. Орнаменти подільського рушника виконані рахунковими техніками: лиштвою, штапівкою, або їх поєднанням. Унаслідок таких технік візерунки виходять двобічні, графічно чіткі. Крім того, орнаменти, виконані цими техніками, легко повторюються і зберігають форму, що є запорукою їх незмінності впродовж тривалого часу.

Сама вишивка на полотні рушника чітко просторово обмежена. Вона, зазвичай, має форму квадрата або прямокутника. На відміну від, до прикладу, полтавського рушника, де вишите майже все полотно, тут немає візерунків, які б виходили за межі верхньої умовної лінії. Іноді візерунок взагалі обрамлений орнаментальною стрічкою.

Однак при всьому розмаїтті візерунків подільського рушника йому властиві риси, які роблять його відмінним від інших типів рушника і легко впізнаваним. Це, насамперед, невеликий розмір і характер візерунків.

На основі дослідження особливостей композиційної побудови подільських народних рушників запропоновано виділити три їх основних типи.

До першого типу подільського рушника можна віднести ті що являють собою монорапортну композицію.

Згідно [5, с. 203] монорапортною композицією вважається орнамент, мотив якого має одну вісь симетрії, або може бути без площин симетрії, тобто асиметричним. Серед численних монорапортних композицій рушників можна виділити три основних типи:

- симетричного рішення з елементами симетрії, але без трансляції (тобто повторення)(рис. 1);
- асиметричного рішення (рис. 2);
- симетричного рішення з трансляцією і певним числом рапортів (рис. 3).

До монорапортних композицій подільського рушника можна віднести і окремо виконаний мотив. Це може бути дерево, зірка чи інша орнаментальна структура. Рушник у цьому випадку сприймається як цілісний образ, «картинка», візерунок якого складається з елементів які доповнюють один одного, утворюють єдину структуру. Такий образ додатково обрамлявся по периметру зірками або іншою орнаментальною стрічкою з метою підкреслення його цілісності.

Рис. 1 – Монорапортна композиція подільського рушника з симетричним рішенням без трансляції

Рис. 2 – Монорапортна композиція подільського рушника з асиметричним рішенням

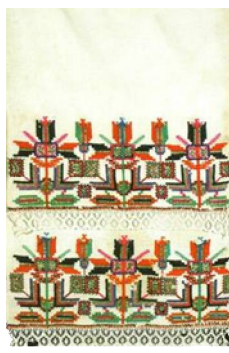
Рис. 3 – Монорапортна композиція подільського рушника *симетричного рішення з трансляцією і певним числом рапортів*

До другого типу подільського рушника можна віднести рушники з лінійно-рапортною композицією, в якій обов'язковою умовою є вісь симетрії (рис. 4). Це рушники з кількарядовим повторенням по горизонталі однакового мотиву. Умовно можна назвати таку структуру одноярусною (рис. 4, а).

Структуру, в якій два ряди тих самих фігур розташовані горизонтально, назвемо двоярусною (рис. 4, б). Відповідно, троярусною структурою слід вважати три ряди горизонтально розміщених фігур (рис. 4, в).

а

б

в

Рис. 4 – Лінійно-рапортна композиція подільського рушника з віссю переносів (трансляцією)

До третього типу відносять подільські рушники з сітчасто-рапортною композицією. При цьому використовують зазвичай прямокутний або квадратний рапорт, який вимірюють по осях переносів, вертикалі і горизонталі. Рапорт сітчастого орнаменту рушника може бути у формі не тільки прямокутника і квадрата, але й у формі будь-якої геометричної фігури різної складності, якою без проміжків можна заповнити площину за умови однаковості їх паралельних повторів. Кожен мотив сітчасто-рапортної композиції повинен перебувати в однакових співвідношеннях із сусідніми мотивами в будь-якій точці орнаменту [5].

**Рис. 5 – Сітчасто-рапортна композиція подільського рушника:
а – квадратна; б – прямокутна; в - ромбовидна**

На основі вивчення всіх доступних орнаментів було сформульовано певні правила побудови таких багатоярусних структур:

- 1) у всіх подільських рушниках між краєм полотна до головного візерунка розташована базова орнаментальна стрічка – «хвилька» чи інші форми безкінечника;
- 2) більше трьох ярусів у традиційному подільському рушнику не було знайдено, тому рушники з чотирма і більше ярусами вважаються порушенням традиції;
- 3) між ярусами, як правило, наявна розмежувальна орнаментальна стрічка. Вона може бути повторенням базової, але може і відрізнитися від неї;
- 4) між'ярусна орнаментальна стрічка над верхнім ярусом, як правило, не вишивається. Її наявність може вважатися порушенням традиції, або ж впливає на функціональне призначення самого рушника (вважається, що такий рушник використовується у поховальних обрядах);
- 5) вертикальні розмежувальні орнаментальні стрічки трапляються дуже рідко, вони не є типовими (рис. 6).

Рис. 6 – Подільський рушник з вертикальною розмежувальною орнаментальною стрічкою

Особливе місце в структурі візерунка подільського рушника посідає базова орнаментальна стрічка, яка відокремлює основний образ від краю рушника. Вона наявна не лише в лінійно-рапортних («ярусних») орнаментах, але й у монорапортних композиціях.

В естетичному відношенні базова і розмежувальна орнаментальні стрічки, які являють собою повторення найпростіших геометричних фігур – квадратів, кривульок, зірок, безконечників – мовби задають музичний ритм орнаменту. Ці стрічки виступають як допоміжний засіб, як декор, оздоблення щодо основних фігур у візерунку. Їх простота і підрядна функція свідчать, найімовірніше, про те, що вони є найстарішими елементами орнаменту. Їх допоміжний характер виявляється в тому, що вони часто повторюються в різних типах рушників.

Таким чином, можна вважати, що базова і розмежувальна орнаментальні стрічки – це найпростіший і найдавніший орнамент, який на час формування основного орнаменту вже втратив своє образно-змістове значення і сприймався, як щось допоміжне, як декор.

До декоративних орнаментальних засобів можна також віднести часто повторювані в різних рушниках «пісочні годинники», прямокутники з «гачками», хрестики, та інші фігурки, які заповнюють прогалини в основному орнаменті.

Проте слід зауважити, що в деяких випадках фігури орнаментальної стрічки виступають і як основний орнамент (рис. 7).

Рис. 7 – Подільський рушник з орнаментальною стрічкою

У вишивці Поділля можна виділити також певні орнаментальні структури, які поєднують два і більше елементів. Часто трапляються структури, утворені S (латинське S) і косою хрестика – X (рис. 7).

Висновки... Ґрунтуючись на дослідженні й вивченні вишитих рушників Подільського краю, зазначимо, що найбільше і найчастіше використовують симетричну композиційну побудову рушників.

Слід зауважити, що надзвичайно рідким явищем є виготовлення автентичних зразків вишитих рушників із застосуванням асиметричної композиції.

Виявлені закономірності композиційної побудови подільського рушника дозволили розробити правила використання і розташування основних подільських мотивів на полотні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Булгакова Л. Архаїчні мотиви у вишивці вінницьких рушників / Л. Булгакова // V-ті Гончарівські читання. – Київ, 1998. – С. 43–44.
2. Захарчук-Чугай Р. В. Народне декоративне мистецтво Українського Полісся. Чорнобильщина / Р.В. Захарчук-Чугай. – Львів : НАН України, Ін-т народознавства, 2007. – 335 с.
3. Кара-Васильєва Т. В. Історія української вишивки: книга-альбом / Т.В. Кара-Васильєва. – К.: Мистецтво, 2008. – 464 с.
4. Кара-Васильєва Т. В. Українська вишивка / Т. В. Кара-Васильєва, А. Д. Чорноморець. – К.: Либідь, 2002. – 160 с.
5. Козлов В. Н. Основы художественного оформления текстильных изделий: учебник для вузов / В. Н. Козлов. – М.: Легкая и пищевая пром-ть, 1981. – 264 с.
6. Мельничук Ю. Семантика українських вишитих рушників / Ю. Мельничук // Народне мистецтво. – 2005. – № 3–4. – С. 59–65.
7. Мельничук Ю. Дерево життя у вишивках / Ю. Мельничук // Артанія. – 1998. – № 4. – С. 51–52.
8. Никорак О. Українська народна тканина XIX – XX ст.: Типологія, локалізація, художні особливості. Ч. 1. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України) / О. Никорак. – Львів, 2004. – 583 с.
9. Орел Л. Українські рушники: Історико-культурологічне дослідження / Л. Орел. – К.: Кальварія, 2003. – 230 с.
10. Селезньова А. В. Основи орнаментальної побудови композиції весільного рушника / А. В. Селезньова // Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. – 2015. №3. – С. 131-139.
11. Селезньова А. В. Символічний зміст орнаменту подільського рушника / А. В. Селезньова // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2015. – №2(2). – С. 74–78.

Транслітерований список літератури:

1. Bulhakova L. Arhaichni motyvy u vyshyvtsi vinnitskykh rushnykiv, V-ti Honcharivski chytannia, Kyiv, 1998, pp. 43-44.
2. Zakharchuk-Chuhai R. V. Narodne dekoratyvne mistetstvo Ukrainskoho Polissia. Chornobylshchyna, Lviv, NAN Ukrainy, In-t narodoznavstva, 2007, 335 p.
3. Kara-Vasylieva T. V. Istoriiia ukrainskoi vyshyvky: knyha-albom, Kyiv, Mystectvo, 2008, 464 p.
4. Kara-Vasil'eva T. V. Ukraïns'ka vishivka / T. V. Kara-Vasil'eva, A. D. CHornomorec'. Kyiv, Libid', 2002, 160 p.
5. Kozlov V. N. Osnovy hudozhestvennogo oformleniya tekstil'nyx izdelij: uchebnyk dlya vuzov, Moskva, Legkaya i pishevaya prom-t', 1981, 264 p.

6. Melnychuk YU. Semantyka ukrainskykh vyshytykh rushnykiv. Narodne mystetstvo, 2005, Volume 3-4, pp. 59-65.
7. Melnychuk Yu. Derevo zhyttia u vyshyvkakh, Artaniia, 1998, Volume 4, pp. 51-52.
8. Nikorak O. Ukrainska narodna tkanyna НІН – НКН st.: Typolohiia, lokalizaciia, hudozhni osoblyvosti. CH. 1. Interierni tkanyny (za materialamy zakhidnykh oblastei Ukrainy), Lviv, 2004, 583 p.
9. Orel L. Ukrainski rushnyky: Istoryko-kulturolohichne doslidzhennia, Kyiv, Kalvariia, 2003, 230 p.
10. Seleznova A. V. Osnovy ornamentalnoi pobudovy kompozycji vesilnoho rushnyka, Visnyk Kyivskoho nacionalnoho universytetu kultury i mystectv, 2015, Volume 3, pp. 131-139.
11. Seleznova A. V. Symvolichnyi zmist ornamentu podilskoho rushnyka, Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu, 2015, Volume 2(2), pp. 74-78.

Аннотація

Композиция подольского рушника

Селезнева А. В.

В публикации рассматриваются особенности композиционного построения подольского рушника. Особое внимание уделяется выявлению наиболее характерных (традиционных и новых) композиционных структур. На основе исследования особенностей композиционного построения традиционных народных рушников Подольского края выделено три их основных типа. Установлены основные правила использования композиционных структур и их компоновки между собой на полотне подольского рушника. Структурный анализ орнамента вышитого подольского рушника дополнен схематичными изображениями, которые позволяют не только расширить и усовершенствовать информационное поле по его проектированию, но и открыть новые подходы к созданию его композиции.

Статья направлена на совершенствование художественно-эстетического развития студентов педагогических и художественных учебных заведений, применение приобретенных знаний и умений в дальнейшей педагогической и творческой деятельности.

Ключевые слова: *подольский, народный, традиционный, рушник, композиционные структуры, композиционное построение, традиция, тип, компоновка, схема, изображение, полотно, проектирование, подход, создание, творческая деятельность.*

Summary

Composition of Podillia Towel

Selezniowa A. V.

The peculiarities of the composite construction of Podillia region towel have been studied in the publication. Special attention is given to identifying the most typical (traditional and new) compositional structures. Based on the study of peculiarities of compositional construction of traditional folk towels of Podillia region their three main types have been singled out. The basic rules of use of the compositional structures and their layout to each other on the canvas of Podillia region towel have been determined. Structural analysis of ornament of the embroidered towel of Podillia region is supplemented by schematic images that allow not only to increase and improve the information field with its design, but also to open new approaches to the creation of its compositions.

The article is aimed at improving the artistic- aesthetic development of students of pedagogical and artistic educational institutions, application of the acquired knowledge and skills in the future, pedagogical and creative activity.

Key Words: Podillia region, folk, traditional, towel, compositional structures, compositional construction, tradition, type, layout, diagram, image, canvas, design, approach, creation, creative activity.

УДК 378

Смолінська О. Є.,

доктор педагогічних наук, доцент

Купчак Т. З.,

заслужений працівник культури України,

старший викладач

(м. Львів)

Використання фольклорних традицій у мистецькій просвіті студентської молоді (з досвіду організації «Свята гаївки» у Львівському національному університеті ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького)